

אלפא ביתא

אב גד הו זח מי כך למם נן סע פה צין קר שת

אלף בית גימל דלת הא וז זין חת תת יוד כף למד מם נון סמך עין פה צדי קוף ריש שון תיו
ס' אותיות כנגד ס' מסכתות

את בש גר דק היץ וף זע חס מן ים כל

איך בכר גלש דמת הנך וסם זען חפה טציץ

אט בח גז דו יצ כף לע מס קץ רף שן תם הנך

אחס בטע גיף דכץ הלך ומר זן שת

אל בם גן דס הע וף זין חק מר יש כת

אבג בגד גדה דהו הוה זחט חטי טיך יכל כלם למ(ג)ן מנם
נסע (סעפ עפף פציץ) [סעף עפיץ פצק] צקר קרש רשת שתא תאב

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה

א

קראתי בשם זה החיבור, אני המחבר יצחק בר' משה נב"ה, מפני חבה יתירה שמצאתי בזה המקרא [תהלים צז, יא], אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, סופי תיבות ר' עקיבה, ונכתב בפירושו ולא ברמז. ורי"ש של אור¹ במילוי היינו רבי שלם², כי ש' בא"ת ב"ש ב'. ומפני התיבה גדולה שהאיר הקב"ה את עיני שמצאתי את שמו נכתב בזה המקרא, קראתי לספרי זה בלשון זה המקרא³ אור זרוע. ולמדתי מכאן שיש לכתוב ר' עקיבה בה"א, בסוף התיבה⁴, ולא באל"ף⁵. **אשריך** ר' עקיבה שכתבך דוד המלך בנבואה בספרו, ואשריך שהראה הקב"ה תורתך למשה רבינו, כההיא דהקומץ רבה [מנחות כט, ב], דאמר רב יהודה אמר רב בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות אמר לפניו רבנו של עולם מי מעכב על ירך אמר לו אדם אחד שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו ושעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות.

ובן אשכחן מכאן שהיה דורש אותיות, כדתניא באלפא ביתא דר' עקיבה⁶, אמר ר' עקיבה אל"ף בי"ת גימל"ל. אלף, למד שאמרה תורה א"מת ל"מד פ"יך כדי שתזכה לחיי עולם הזה פ"יך ל"מד א"מת כדי שתזכה לחיי העולם הבא מפני מה מפני

שהקב"ה נקרא אמת שנאמר [ירמיה י, י] וה' אלהים אמת כסאו מאז יושב עליו באמת, שנאמר [ישעיה טז, ה] והוכן בחסד כסא וגו' ופניו יקדמו חסד ואמת שנאמר [תהלים פט, טו] חסד ואמת יקדמו פניך וכל דבריו דברי אמת שנאמר [שם קיט, קס] ראש דברך אמת וכל דבריו משפטי אמת שנאמר [שם יט, י] משפטי ה' אמת וכל דרכיו אמת שנאמר [שם כה, י] כל ארחות ה' חסד ואמת. דבר אחר אלף, אפתח לשון פה אמר הקב"ה אפתח פה של כל בשר ודם כדי שיהיו מקלסין לפני בכל יום וממליכין אותי בארבע רוחות העולם שאילמלא שירה זמרה שמזמרין לפני כל היום לא בראתי את עולמי, ומנין שלא ברא הקב"ה את עולמו אלא בשביל שאומרים שירה שנאמר [שם צו, ו] הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו הוד והדר לפניו בשמים ועוז ותפארת בארץ שמים מכסין הודו והארץ מלאה תהלתו שנאמר [חבקוק ג, ג] כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ וכו'. כדאיתא באלפא ביתא דר' עקיבה.

ואשכחן דפלפול תורה גדול ומקובל לפני הקב"ה, כההיא דפרק השוכר את הפועלים בב"מ [פה, ב], שאמוראין היו משתבחין בפלפול תורה, ומפני שזהו כבודו של הקב"ה שמפלפלין בתורה כדי להעמיד דבר על בוריו. וכדאמרינן התם, ר' שמעון בן לקיש הוה מציין מערתא דרבנן, שלא ישלו הכהנים לעבור עליהם ולהאחיל, שלא יארע תקלה על ידי צדיקים. כי מטא למערתא דר' חייא

1 של אור, נוסף עפי" כתי" ל. 2 שלם, כנ"ל. 3 קראתי... המקרא, כנ"ל. 4 בסוף התיבה, כנ"ל.

וברייתות במשכנות ישראל, כדכתיב בספיא דקרא שם על משכנות הרועים, ותמה על רבינו שלא הביא דבריו עיי"ש. ובחתי"ס ח"ב סי' כח כ' בשם האחרונים, שאע"פ שכל ר' עקיבא שבש"ס באל"ף לבסוף, מ"מ כיון ששמו באל"ף נרמז בפסוק הנ"ל דקאי אהרוגי מלכות, לכך כמה אנשים כותבים שםם בה"א המרומז בפסוק אור זרוע וכו', וכעין שנמנעו לכתוב ישעי' ויהונתן וגדליה שנהרגו וריע מזוליהו. ב בתי מדרשות ח"ב נוסח א, בשינוי לשון. ג רש"י ד"ה מציין.

א בט"ז אהע"ז סוס"י קכט שמות אנשים אות ע מביא, "ומצאתי ששאל [רבינו] לבעל חלום היאך לכתוב והשיב לו הפסוק אור זרוע" וכו' עיי"ש. אמנם בשם סדר הגט כ' שם שיש ליתן ב' גיטין, דכמו"כ יש שלמדו מדכתיב וגואלך "אביר יעקב" לכתבו באל"ף. ומ"מ מסיק דבדיעבד סגי בגט אחד אפי' אם כתב באל"ף, כמש"כ מהרש"ל. ובשם הגדולים להחיד"א מערכת י אות דש כ' שנודמן לידו ספר גמטריאות מרבינו יהודה החסיד, ושם כתוב שבתוכה עקבי הצאן (שה"ש א, ח) מרומז שם עקיבה, והיינו רבי עקיבה שסידר משניות

גופו אדם ופניו תיש לא כלום. ומשמע בירושלמי [גדה ג, ב] דהוה בכי האי גוונא, דקאמר התם, רבנן מקשו לר"מ הפילה דמות עורב ועומד בראש הדקל אומר לו חלוץ או יבם. והדר קאמר, אדתיקשי לר"מ קשיתיה לרבנן דא"ר [יסא בשם ר'] יוחנן [כולן] אדם ופניו בהמה אינו וולד כולו בהמה ופניו אדם וולד כולו אדם ופניו בהמה ועומד וקורא בתורה אומר לו בא לשחטך כולו בהמה ופניו אדם ועומד וחורש בשדה אומר לו חלוץ או יבם.

ואמרינן בכבא בתרא פרק מי שמת [קנט, א], בן שמכר בנכסי אביו בחיי אביו ומת בנו מוציא מיד הלקוחות. וזו היא שקשה בדיני ממונות דאבוה זבין ואיהו מפיק.

ותנן במסכת פרה בפרק שנים שהם שומרים [ח, ג], השורף פרה ופרים והמשלח את השעיר מטמאים בגדים פרה ופרים ושעיר המשתלח עצמן אינן מטמאין בגדים הרי זה אומר מטמאך לא טמאני ואתה טמאתני. ותו קתני התם טובא כי האי גוונא.

וכתיב [ויקרא יג, ט], נגע צרעת כי תהיה באדם, וקיימא לן דמטמאה בגדים. וכתיב [שם יג, יב], ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע וגו' וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר, נראה בו¹⁰ כבגדים טמאה, פרוחה בכלו טהור. דהיינו נפלאות שבתורה.

ועל"הם ועל כיוצא בהם אמר דוד המלך [תהלים קיט, יח], גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. והתפלל לפני אלהים הנותן תורה הקדושה, שיאיר עיניו לעמוד על עיקרו של דבר.

והיינו דדרשינן משמעות של אל"ף שהוא למפרע פל"א, כלומר אלף פלא ותן לבך על נפלאות שבתורה לידע סוד הדבר ולעמוד על עיקרו:

ד

אלף

אל"ף הם אותיות אפ"ל, זהו שאמר הכתוב [ירמיה טו, יט], אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. ואמרינן בכבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים [פה, א], אמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן ואמרי לה אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד, ואם תשוב ישראל למוטב בתוכהך אשיבך אלי ולפני תעמוד. וכל המלמד בן עם הארץ תורה אפילו הקב"ה גזור גזירה מבטלה בשבילו שנאמר אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, שיש לה¹¹ כח לבטל גזרתו. אלמא עדיף המלמד תורה לבן עם הארץ, שהוא אפל וחשוך בעולם, מהמלמד לבן חבירו תלמיד חכם. והיינו דדרשינן אל"ף אפ"ל, כלומר תלמוד תורה לבן עם הארץ שהוא אפל וחשוך בעולם מפני שאין בו תורה, כמו שקורים לאדם שאין בו תורה עם הארץ כלומר חשוך שבארץ, כדכתיב [ויקרא יג, ו] והנה כהה הנגע, ומתרגמין והא עמיא מכתשא, דמסתמא בן עם הארץ לא ידע תורה, דלאו מאבוה גמרה, הילכך אתה שאתה יודע תורה אלף אפל:

7 רב מתנא, לפנינו רב אדא בר אבהו. 8 וולד, שם אדם. 9 וולד, כנ"ל.

שו"ת הלכות תפלה סי' קיג. ו פ"י למוד פלא, ע"י רש"י שבת קד, א ד"ה אלף בינה. ז רש"י ד"ה אם תשוב.

איעלמא מניה חלש דעתיה אמר שמא חס ושלום לא פלפלתי תורה כמותו יצתה בת קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא רבצת כי הווי מנצו ר' חנינא ור' חייא אמר ליה ר' חנינא לר' חייא בהדי דידי קא מינצית דאי משתכחא תורה מישראל מהדרנא לה מפלפולי אמר ליה ר' חייא לר' חנינא בהדי דידי קא מינצית⁵ דעבדי לתורה שלא תשתכח מישראל וכו'.

ואמרינן בשוחר טוב במזמור קמ"א⁷, הדורה היא ומשובחת שמועתו של ר' יוחנן ושל ר' שמעון בן לקיש שהיו יושבין ומפלפלין בה.

ואשכחן ב'פ' הבונה [שבת קד, א], דדייקי ודרשי⁶ מילי מעלייתא באלפא ביתא דאפי' בימי יהושע בן נון לא אתמר כוותייהו.

הל"כך מלאני לבכי, אני יצחק ב"ר משה נב"ה המחבר זה החבור, לפלפל באותיות של אלפא ביתא, ולפלפל בהם כיד הקב"ה הטובה עלי נטויה לברכה ולרויח. ונתתי את לבבי לדרוש אלף באותיות שלו, ולקיים משמעותו לפי המדרש שאני מוצא שדרשו רבותינו וכתבו:

ב

אלף

אפתח לשון פה קדושה, שכן באלפא ביתא של אה"ס בט"ע ק' אצל ל', ורמזו ודרשינן אפתח לשון קדושה פה. כלומר, שכשאמרין קדושה, צריך לישא עיניו למרום ולפתוח פיו ולומר קדושה בפה מלא. כדאמרינן אמר ר' ישמעאל שמעתי נעימת קול מפי הגבורה שאומרת משביע אני עליכם יורדי מרכבה שתאמרו לבני שישאו עיניהם למרום בשעה שאומרים קדוש קדוש קדוש ואין לי הנאה בעולמי אלא אותה שעה בשעה שעניניהם נשואות לעיני והבל יוצא מפיהם ועולה לפני כריח ניחוח ותגידו לבני חיבה שאני מראה ליעקב אביהם בשעה שאומרים לפני קדוש קדוש קדוש שלשה פעמים אני נופל שלשה פעמים על דמות פני יעקב אביהם היושב בחיקי ומנשק שלשה פעמים כנגד שלשה פעמים שאומרים קדוש קדוש קדוש⁸:

ג

אלף

אל"ף למפרע פל"א, כלומר אלף פלא. זהו שאמר הכתוב [תהלים קיט, יח], גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, שיש דברים נפלאים בתורה. כההיא דפרק המפלת [גדה כג, א], דבעי מניה ר' ירמיה מר' זירא לר' מאיר דאמר בהמה במעי אשה וולד מעליא הוא קיבל בה אביה קידושין מהו למאי נפקא מינה לאתסורי באחותה למימרא דחיי והאמר רב יהודה אמר רב לא אמרה ר' מאיר אלא הואיל ובמינו מתקיים. ותו [שם, ב] בעא מניה רב מתנא⁷ מאביי לר"מ דאמר בהמה במעי אשה ולד מעליא הוא וולד⁸ במעי בהמה מהו למאי נפקא מינה לאשתרווי באכילה ואמר (ר' אבא) [ר' ירמיה בר אבא] אמר רב הכל מודים גופו תיש ופניו אדם וולד⁹

5 דאי... מינצית, הושלם עפ"י הנ"ל. 6 דדייקי ודרשי, בכת"ל ל דרדקי דרשו. 7 רב מתנא, לפנינו רב אדא בר אבהו. 8 וולד, שם אדם. 9 וולד, כנ"ל. 10 בו, תוקן ע"פ כת"ל, ל, ובגדל: היא. 11 לה, בכת"ל: לך.

ד לפנינו מזמור א ד"ה כי אם (ג). ה וכע"ז בטור קכו, ב בשם ספר היכלות, בשינוי לשון, וע"י ב"י שם. וראה בדברי רבינו לקמן

כשמעם וגו' י". א"ר יצחק כתיב ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים וגו' ואותי יש דברים שאמר לי לומר לכם ויש דברים שאמר לי (לומר לכם) ביני לבין עצמי, דהיינו חמש הכרעות שאין להם הכרע, קסבר ר' יצחק שאין לגלותם לכל אדם. וגם כדררש ר' ישמעאל שיש לכבוש דברי תורה לפני תלמידים קטנים, וכדררש ר' שמעון בן יוחאי שאין לגלות טעמי תורה לכל אדם.

והיינו דררשנא למשמעות דאל"ף, שפעמים אלף פיך לא, כלומר אם מבקש לך לגלות טעמי תורה אמור לו לאו והשיאהו לדבר אחר, כמו שעשה ר' יהושע לר' ישמעאל. ופעמים אלף פיך, כלומר שתפתח לו פיך ותגלה לו טעמי תורה:

ז

אלף

אל"ף פיך לא, זהו שאמר הכתוב [שמות יא, ד], כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים, וכתוב נמי בדוד [תהלים נז, ט], עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. ואמרין בפ"ק דברכות [ד, א], ר' זירא אמר לעולם משה הוה ידע, חצות לילה, ודוד נמי הוה ידע אלא כינור לדוד למה ליה לאתעוריה משניתיה משה הוה ידע והאי דקאמר כחצות סבור שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא ואמר מר למוד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחו. ודרשינן נמי פרק חבית שנשברה [שבת קמה, ב], אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו.

והיינו דררשינן למשמעות דאל"ף, אלף פיך לא, לומר בכל דבר שאינו ברור לך איני יודע, שלא תתבדה ותאחו ושלא תאמר על טמא טהור ועל טהור טמא על זכאי חייב ועל חייב זכאי ועל מותר אסור ועל אסור מותר:

ח

אלף

אל"ף אחד, זהו שאמר הכתוב [תהלים סב, יב], אחת דבר אלקים שמים זו שמענו¹⁸ כי עוז לאלקים (הוא). ואמר אביי בפרק אחד דיני ממונות [סנהדרין ד, א], מקרא אחד (גדרש) [יוצא] לכמה טעמים ואין טעם אחד יוצא (משני)¹⁹ [מכמה] מקראות. דבי רבי ישמעאל תנא וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים.

והיינו דררשינן למשמעות דאלף, אלף²⁰ אלף טעמים ממקרא אחד ואלף טעם אחד ממקרא אחד²⁰, ואל תאלף טעם אחד משני מקראות, כדמפורש באחד דיני ממונות:

ט

אלף

אל"ף אלוף, זהו שאמר הכתוב [תהלים קמה, יד], אלופינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו. ואמרין בפרק

ה

אלף

אל"ף לא פיך, אושפיזא לימוד פוריא. זהו שאמר הכתוב [משלי כז, יד], מברך רעהו בקול גדול כבוקר השכם קללה תחשב לו. ואמרין בפרק אלו מציאות [ב"מ כג, ב], אמר רב יהודה אמר שמואל בהני תלת מילי משני רבנן במילייהו במסכת בפוריא באושפיזא. במסכת, ששואלין לו אם יודע מסכת פלונית בגירסא, יאמר איהו לאו אע"פ שיודע. בפוריא, פרש"י זצ"ל [ד"ה בפוריא], ששואלין לו שמת מטתך יאמר לאו אע"פ שמש מדת צניעות הוא. אושפיזא, פירש"י זצ"ל [כד, א ד"ה באושפיזא], שאלוהו על אושפיזא אם קבלוהו בסבר פנים יפות יאמר לאו, מדה טובה היא כדי שלא יקצפו עליו בני אדם שאינם מהוגנים לבוא עליו תדיר ויכלו את ממונו. שאם שבחו לפני בני אדם שאינם מהוגנים קללה תחשב לו, מפני שקופצין עליו ומקפחין את ממונו. בהני תלתא מותר לצורבא מרבנן לשנות. והיינו דררשינן אלף לא פיך אושפיזא לימוד פוריא, כלומר למד לשונך לומר לאו, באושפיזא ובלימוד דהיינו במסכת ובפוריא. ויש כאן פירושים אחרים, ופירשתי בפרק אלו מציאות [פסקי בי"מ סי' סג-סד] פ:

ו

אלף

אלף לא פיך, לא עם אל"ף. ויש כמו כן לדרוש אלף לו פיך¹², לו עם ו"ו. זהו שאמר הכתוב [שמות כא, א], ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, וכתוב [דברים ד, יד] ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים וגו'. ותנן במסכת ע"ז בפרק אין מעמידין [כט, ב], שאל ר' ישמעאל את ר' יהושע כשהיו מהלכין בדרך מפני מה אסרו גבינות של גוים¹³ אמר לו מפני שמעמידין אותן בקיבת נבילה אמר לו והלא קיבת עולה חמורה מקיבת נבילה ואמרו כהן שדעתו יפה שורפה היה וכו' א"ל מפני שמעמידין אותה בקיבת עגלי ע"ז אמר לו א"כ למה לא אסרוה בהנאה השיאו לדבר אחר א"ל ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודין מייין או כי טובים דודיין¹⁴ מייין אמר לו כי טובים דודין¹⁵ מייין א"ל אין הדבר כן שהרי חבירו לומד עליו לריח שמניך טובים.

ואמרין במדרש שיר השירים [מד"ר פ"א, א, ד"ה כי טובים], למה לא גילה לו מפני שבקרב אסרוה ור' ישמעאל היה קטן ר' שמעון בן הלפתא ור' חגי משום ר' ישמעאל¹⁵ כתיב כבשים ללבושך כשתלמידין קטנים כבוש לפניהם דברי תורה הגדילו ונעשו תלמידי חכמים הוי מגלה להם טעמי תורה תני ר' שמעון בן יוחאי ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם מה שימה אינה נגלית אלא ליחיד כך לא תהיה מגלה טעמי תורה לכל אדם ר' חוניא בשם ר' חמא¹⁶ בר עוקבא¹⁷ מקשי ואם להפליגו נתכוין היה לו להפליגו מחמש הכרעות שבתורה ואלו הן שאת וארור מחר משוקדים וקם א"ר תנחומא אית לי חורי ובני יעקב באו מן השדה

12 אלף לו פיך, עפ"י כתי"א א ול. 13 גוים, כן הוא בכל כתי"א, ובנדפס: עכו"ם. 14 דודיין, כ"ה בדק"ס. 15 ר' ישמעאל, לפנינו ר' שמואל בר נחמן. 16 ר' חוניא בשם ר', לפנינו ר' הונא בעי ור'. 17 בר עוקבא, תוקן עפ"י כתי"א ל. 18 שמענו, כ"ה בדק"ס בסנהדרין, ולפינו בקרא שמעתי. 19 (משני), כ"ה בדק"ס. 20 ואלף... אחד, נוסף עפ"י כתי"א ל.

ח ועיי' בדרישה סוס"י רסב. ט צ"ל דודיין, וכ"ה בדק"ס שם. י וכ"א בירושלמי ע"ז ב, ז, הו"ד בתוס' לה, א ד"ה מאי. יא עיי' תוס' שם כ, א ד"ה אחד. יב פ"י למוד, עיי' לעיל הע' ו.

לעזר שיצליח בתורה. כדאמרינן פ"ק דמנחות [ז, א], אבימי תני מנחות בי רב חסדא, ופרכינן אבימי בי רב חסדא [תני] והאמר רב חסדא קולפי טבי בלעי מאבימי עלה דהא שמעתא בא להכריזו רצופין שלשים שני וחמישי ששים. ושנינן אבימי מסכת יקרא²³ ליה ואתא לקמיה דרב חסדא לאדכוריה גמרא. ופרכינן ולישלח ליה דליתי לגביה סבר הכי מסתייעא מילתא טפי, שהולך מביתו אל רב חסדא מסתייע מילתא טפי לעמוד על עיקר הלכה ולידע ערכה.

והיינו דרשינן אל"ף בא"ת ב"ש תכו, כלומר אלף תורה ע"י כתות רגלים שתכתת רגליך אל מקום הישיבה ללמוד תורה, כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל.

ואמרינן בפרק כיצד מעברין [עירובין נג, ב], תני דבי רב ענן מאי דכתיב רוכבי אתונות צהורות יושבי על מדין והולכי על דרך שיחו רוכבי אתונות אלו תלמידי חכמים שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה צהורות שעושין אותה כצהרים יושבי על מדין שדין דין אמת לאמתו והולכי אלו בעלי מקרא על דרך אלו בעלי משנה שיחו מלמד שכולן שיחתן בתורה²⁴.

יא אלף

אלף במילוי אלף למד פה, כלומר אם בקשת ללמוד תורה תהיה לומד בפה ומוציא דברי תורה מפיך ולא תהיה יושב ומחשב. וזהו שאמר הכתוב [שמואל ב כג, ה], ערוכה בכל ושמורה, ואמרינן בפרק כיצד מעברין [עירובין נג, ב], ברוריא אשכחתינה להווא תלמידא דהוה קא גריס בלחישא בטשא ביה אמרה ליה לא כך כתיב ערוכה בכל ושמורה אם ערוכה ברמ"ח אברים משתמרת ואם לאו אינה משתמרת. תנא תלמיד אחד היה לו לר' אליעזר בן יעקב שהיה שונה בלחש לאחר שלש שנים שכח תלמודו. א"ל שמואל לרב יהודא שיננא פתח פומך קרי פתח פומך תני כי היכי דתתקיים ביך ותוריך חיי שנאמר כי חיים הם למוציאיהם ולכל בשרו מרפא²⁵ אל תקרי למוציאיהם אלא למוציאיהם בפה:

יב אלף

אלף במילוי אלף למד פה, למד שאצל אלף ומם שאצל למד וה' שאצל פה הרי כאן למפרע המל. כלומר אלף המל, תלמוד תורה למולים דהיינו יהודים שנימולים, ואל תלמד תורה לערלים דהיינו גוים שאינם נמולים. וזהו שאמר הכתוב [דברים לג, ד], תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ואמרינן בפרק ארבע מיתות [סנהדרין נט, א], אמר רבי יוחנן²⁶ גוי שעוסק בתורה חייב מיתה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה לנו ולא להם מיתבי היה ר' מאיר אומר מנין שאפי' גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים ולוים ישראלים

שני דברכות [ז, א], רב ושמואל ואמרי לה ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורים.

ובתיב²¹ [משלי ח, ט], בי מלכים ימלוכו, ואמרינן ס"פ הניזקין [גיטין סב, א], רב הונא ורב חסדא הוה יתבי חליף ואזיל גניבא א"ל חד לחבריה [ליתי מר] (ו)ניקום מקמיה א"ל מקמיה פלגאה ניקום אדהכי אתא איהו לגבייהו אמר להו שלמא עלייכו מלכי שלמא עלייכו מלכי אמרו ליה ומנא לך דרבנן אקרי מלכי אמר להו בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק אמרו ליה ומנא לך דכפלינן שלמא למלכי אמר להו דאמר רב יהודה אמר רב מנין שכופלין שלום למלך שנאמר ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים אשר לדוד ויאמר לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום לך שלום לעזרך.

ובתיב נמי [משלי ד, ח], סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך²², ואמרינן בפרק שלשה שאכלו [ברכות מח, א], ינאי מלכא ומלכתא כרוך ריפתא בהדי הדדי ומדקטלינהו לרבנן לא הוה להו אינש לברוכי אמר לה להדיבתיהו מאן יהיב לן גברא דמברך לן אמרה ליה אי מייתנא לך גברא דילמא מצערת ליה אמר לה לא אשתבע לי אישתבע לה אייתתיה לשמעון בן שטח אחוה אותיביה בין ידיה לדידה אמר ליה הא חזית כמה יקרא קא עבידנא לך אמר ליה לא את קא עבדת לי יקרא אורייתא היא דמייקרא לי דכתיב סלסלה ותרוממך ובין נדיבים תושיבך.

והיינו דרשינן אלף אלוף, אלף תורה ותהיה בישראל אלוף ומלך ומפולל ויושב בראש אפי' אתה ממזר²³, כדתנן בהוריות פרק כהן משוח שחטא [יג, א], ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ. ואמרינן בגמ', מנא הני מילי אמר רבי אחא בר חנינא אמר קרא יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. ואמרינן עלה בירושלמי שלהי הוריות [ה' ה] טו, סבר מימר לפדות ולהחיות ולכסות הא לישביה לא אמר רבי [יצחק בר' אבא] [אבוין] אף לישביה ומה טעם יקרה היא מפנינים ואפי' מזה שהוא נכנס לפני ולפנים. הילכך מושיבין אותו בראש:

יג אלף

אלף בא"ת ב"ש תכו, זהו שאמר הכתוב [דברים לג, ג], אף חובב עמים כל קדושו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברותיך, ואמרינן בפ"ק דבבא בתרא [ח, א], רב נחמן בר רב חסדא שדא כרגא ארכנן א"ל רב נחמן בר רב יצחק עברת לך אדאורייתא דכתיב אף חובב עמים כל קדושו בידך א"ל משה לפני הקב"ה רבונו של עולם אפי' בשעה שאתה מחבב את האומות העולם יהיו כל קדושיך בידך²². והם תכו לרגלך תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שמכתתים את רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ישא מדברותיך לישא וליתן בדבורו של מקום. דזכות הגלות שהוא גולה עומד לו

21 וכתוב וכו', סדר הסימן נערך עפ"י כתי"ל. 22 מחבב... בידך, כ"ה בדק"ס, ולפנינו מחבב עמים כל קדושו יהיו בידך. 23 יקרא, כ"ה בדק"ס, ולפנינו איתעקרא. 24 מלמד... בתורה, כ"ה בדק"ס, ולפנינו אלו בעלי תלמוד שכל שיחתן דברי תורה. 25 ולכל בשרו מרפא, הושלם עפ"י כתי"ל. 26 א"ר יוחנן, כנ"ל.

יג לקמן בהל' סעודה סי' קצח גורס רבינו, ובין נדיבים תושיבך. אמנם במשלי שם וכן בברכות שם לא מופיע כלל סיום זה, ואינו אלא מספר בן סירא כדאיתא בירושלמי ברכות ז, ב, הו"ד בתוס' עירובין סה, א ד"ה בצר ובב"ק צב, ב ד"ה משולש. וכנסת רבינו כאן איתא במדרש רבה בראשית פר' צא, ג, וכן בקהלת פר' ז ד"ה א [יא]. ועי' בדק"ס בברכות שם אות צ. יד עי' לקמן סי' מא. טו וכ"א במדבר רבה פ"ו, א.

שחטאו יותר מדאי מה הוא עושה להם מעביר את הערלה מעל גבי תינוקות שמתו עד שלא מלו ונתנה להם ומורידן לגיהנם הדא הוא דכתיב שלא ידיו בשלומיו חלל ברייתו. מאי טעמא שלא ידיו בשלומיו משום דחלל ברייתו. הא למדת שהמילה מצלת מגיהנם, שאין אברהם אבינו מניח אדם מהול מישראל לירד בתוכה.

ובפרק עושין פסין [עירובין יט, א] נמי אמר, דהאי דכתיב עוברי בעמק הבכא ההוא דמחייבי דינא חדא שעתא³⁰ נחית אברהם ומסיק להו לבד מן מאן דבעל ארמית דממשך ערלתיה ולא מבשקר ליה. נמי חזינן התם דמילה מהניא לאפוקי אינש מגיהנם. ופליגא אההיא דבראשית רבה, דמסיק דאינו מניחם כלל להכנס לגיהנם. מ"מ למדנו שהמילה פודה את אדם מגיהנם, הילכך דרשינן אותיות של אל"ף, המ"ל פד"ה כדפרישית:

יך

אלף בית

אלף ביתא, זהו שאמר הכתוב [שה"ש ז, ב], חמוקי ירכיך כמו חלאים, ואמרינן בפרק אלו מגלחין [מ"ק טז, א], פעם אחת גזר רבי שלא ישנה אדם לתלמידו בשוק מאי דרוש חמוקי ירכיך, י"כ כמו חמק עבר. כמו חלאים מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר, דכתיב כסיפא דקרא מעשה יד אמן, יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק לרב ולרבה בר בר חנה שמע רבי ואקפיד אתא רבי חייא לאתחזווי ליה, לבקר את רבי שהיה חולה שקבל עליו יסורין. אמר ליה עיאי, כך כינה שמו של ר' חייא. וכן אתה מוצא במקרא [שמואל ב יג, כ], האמינן אחיך³¹. ראה מי קרא מבחוץ, כלומר צא מכאן, ידע דנקיט מילתא בדעתיה נהג נזיפה בנפשיה תלתין יומין ביום תלתין שלח ליה תא הדר שלח ליה לא תיתי מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר מעיקרא סבר מקצת היום ככולו ולבסוף סבר לא אמרינן מקצת היום ככולו אתא אמר ליה מאי טעמא אתית [א"ל] דשלח לי מר והא שלחי לך דלא תיתי זה ראיתי וזה לא ראיתי קרי עליה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו מאי טעמא תעביד הכי דכתיב חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה אמר לו אם קרית לא שנית, הפסוק זה פעם שנית. ואם שנית לא שלשת ואם שלשת לא פירשו לך חכמות בחוץ תרונה כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו כפרהסיא והכתיב לא מראש בסתר דברתי, בשעת מתן תורה, אלמא תורה נשנית בחוץ. ההוא ביומא דכלה, דרשה שדורשין ברכים. ור' חייא האי חמוקי ירכיך מאי עביד ליה מוקים לה בצדקה ובגמילות חסדים.

וקיימא לן [פסחים כז, א], הלכה כרבי מחבירו, כל שכן מתלמידו. ואמרינן נמי [יבמות מג, א], רבי לא שנאה ר' חייא מנא ליה. הילכך הלכה כרבי שאין לאדם לשנות לתלמידו בשוק, אלא במקום צינעה בבית.

והיינו דדרשינן לעיל אל"ף ביי"ת, אלף ביתא, כלומר תלמוד תורתך בבית במקום צנעה:

27 האומות, כן הוא בכל כתי"י, ובנדפס: העכורים, וכן להלן. 28 מחבכו, בכת"י ל מחבכו. 29 מכס... אינם, עפ"י כתי"ל. 30 דינא חדא שעתא, כ"ה בדק"ס, ולפינו היא שעתא בגיהנם.

טז מדרש זה מופיע כמו"כ בערוך ע' ספן (ג) בשינויים קלים. יז וכ"א בתנחומא פר' לך לך אות כ. יח רש"י ד"ה חמוקי. יט שכנינהו אמינן במקום אמנון בלעג.

לא נאמר אלא אדם הא למדת שאפי' גוי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול התם בשבע מצות דידהו.

ואמרינן בילמדנו²⁷ בפרשת כי תאמר בלבבך [דברים ז, יז], מעשה בגוי אחד שהיה מחלק צדקה לעניים ובא לפני ר' עקיבה ואמר לו אני גדול ממך שאני מחבב את הצדקה הקב"ה מחבב אותי ומרומם אותי אמר לו ר' עקיבה אין הקב"ה חפץ אלא בישראל שנאמר ומי כעמך ישראל אבל האומות²⁷ שהם עושים אינו אלא תקלה להם שנאמר וחסד לאומים חטאת הלך לו לאחר ימים הלך האסטראטון לצחק בקומפון והיה ר' עקיבה יושב ושונה והיה רואה אותו שוורין כל אחד ואחד וכל מי ששוור יותר מחבירו היה נוטל יותר ארנונא וראה ר' עקיבה לאותו הגוי יושב שם א"ל ר' עקיבה למה הם עושים כך אמר לו שכל מי שיש בו כח שוור יותר מחבירו הוא נוטל יותר ארנונא א"ל ר' עקיבה ואני קופץ יותר מכולם תנו לי ארנונא אמר לו אותו הגוי גדולך של ישראל אין אתה יודע שכל מי שאין זוני של המלך עליו אינו נוטל ארנונא אמר לו ולא ישמעו אזניך מה שפיך מדבר לא חיבב הקב"ה אלא את המילה שהיא חותמו של הקב"ה והיא זוני שלו והוא מחבבו²⁸ אבל האומות אינן חשובין כלום שאין זוני של הקב"ה עליהם שכולם לגיהנם שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה אמר הקב"ה אין האומות חשובין כלום לא תיראו מהם אע"פ שאתם רואים אותם רבים אבל בפני אינם רבים מכס הם רבים אבל ממני אינם²⁹ רבים לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך.

והיינו דדרשינן אלף במילוי אותיותיו, אל"ף למ"ד פ"ה, ה"א של פ"ה מ' של למ"ד ל' של אל"ף הרי המל, כלומר אלף המ"ל. וכסדרן הוא למ"ה, כלומר אלף תורתך למולים, למה מפני שזוני של הקב"ה עליהם:

יג

אלף

אל"ף במילוי אל"ף למ"ד פ"ה, כדפרישית לעיל [סי' יב], דה' של פ"ה ומ"ם של למ"ד ול' של אל"ף היינו המ"ל. ועוד יש לדרוש כסדרן, פ"ה של אל"ף וד' של למ"ד וה' של פ"ה, היינו פד"ה, כלומר המ"ל פד"ה, שבזכות המילה נפרדו ישראל ממצרים. וזהו שאמר הכתוב ביחזקאל [טז, ו], ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי, ומתרגמינן על דוכן קיים אבהתכון קדמי ואתגלית למפרק יתכון ארי גלי קדמי ארי אתון מענן בשעבודכון ואמרית לכון בדמא דמהולתא ארחם עליכון ואמרית לכון בדם פסחא אפרוק יתכון. כי נימולו במצרים, כדכתיב ביהושע [ה, ה], כי מולים היו כל העם היוצאים וגו'.

והיינו דדרישנא למשמעותא דאל"ף במילוי אל"ף למ"ד פ"ה, סופי אותיות פדה, ושוב ה' של פ"ה ומ' של ל' ולמ"ד של אל"ף למפרע המ"ל, כלומר המ"ל פד"ה, בזכות המילה פדאם ממצרים.

ורנו שהמילה פודה מגיהנם, כראשכון בבראשית רבה בפרשת וירא אליו [פרשה מח, ח]³¹, א"ר לוי לעתיד לבוא אברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח אדם מהול מישראל לירד בתוכה ואתון

שירה והוא מספיק להם מים משל לאשה שהיתה רוצה ללכת מבית אביה לבית בעלה והיתה מהלכת בספינה וכן אמר דוד הלכו בציות נהר מהו בציות בספינה כמו דאת אמר וצי אדיר אמרה כנסת ישראל מתוך שנתן לי הקב"ה הבאר נחלתיהו לכך אמר וממתנה נחליאל וכן אמר דוד חלקי ה' אמרה נפשי אמר להם הקב"ה אני חלקכם ואתם חלקי שנאמר כי חלק יי עמו יעקב חבל נחלתו אמר דוד אתם נחלתו של הקב"ה והוא נחלתכם שנאמר ונחלתו ישראל למנצח על הנחלה אין כתיב כאן אלא על הנחילות על³⁵ הנחלה שנחלתם אותו ועל הנחלה שנחל אתכם:

יב

אלף בית

אלף ב' תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. זהו שאמר הכתוב [איוב יא, ט], ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ואמרינן במדרש³², כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו לו תורה שבכתב כמה היא אמר להם שש מאות ושלוש עשרה מצות שבעל פה כמה היא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים אמרו לו שבכתב נקבל ושבעל פה לא נקבל מיד כפה עליהם הר כגיגית. למדנו משם שלא הוצרך הקב"ה לכפות עליהם הר כגיגית, אלא בעבור תורה שבעל פה שלא היו רוצין לקבל מפני גודלה ורחבה עד שכפה עליהם הר כגיגית, כי תורה שבעל פה אין לה שיעור. כדאמרינן בילמדנו³¹, רבי אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא ר' אליעזר אומר אם נעשים כל הימים דיו וכל האגמים קולמוסים וכל בני אדם לברין והשמים והארץ מגילות לא היו מספיקים לכתוב תורה שבידי ואני לא הסרתיה מרבותי אלא כאדם שטובל זכרותו של מרחול בים אמר רבי עקיבא אני אין בי כח לומר מה שאמרו רבותי הן חסרוה ואני לא חסרתיה אלא כאדם שהוא מריח באתרוג וכממלא מאמת המים פעם אחת שהה רבי עקיבא לבוא לבית המדרש וישב לו מבחוץ נשאלה שאלה ראשונה ואמרו הלכה מבחוץ שניה אמרו תורה מבחוץ שלישית אמרו עקיבא מבחוץ ועשו לו מקום ובא וישב לפני רגליו של ר' אליעזר בבית הוועד ובית הוועד של ר' אליעזר היה עשוי כמין ריס פעם אחת נכנס רבי יהושע וגיפף ונישק לאותה האבן אמר האבן הזאת דומה להר סיני וזה שהוא יושב עליה ארון הברית.

והיינו דדרישנא אלף ב' תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, שאע"פ שלא קבלתם תורה שבעל פה עד שכפה עליהם הר כגיגית, אעפ"כ חייבים אתם להגות בה יום ולילה.

ואמרינן בפרק אמר ר' עקיבא [שבת פח, א], ויתעצבו בתחתית ההר אמר רב דימי בר חמא מלמד שכפה הקב"ה את ההר על ישראל כגיגית אמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לאורייתא אמר רבא הדור קיבלוה בימי מרדכי ואסתר³⁶ שנאמר קימו וקבלו היהודים קימו מה שקבלו כבר. ונתרצו לקיימה מאהבה.

31 מאחרי, לפנינו מלמטה מאחוריו, ועי' ברד"ל שם אות יח. 32 סופי... אמת, עפ"י כתי"ל. 33 זה את זה, לפנינו זו מזו. 34 וגו' בראשית, עפ"י כתי"ל. 35 הנחלה... על, כנ"ל. 36 מרדכי ואסתר, כ"ה ברכ"ס, ולפנינו אחשוורוש.

שינויים בנוסח ע"ש. כג ע"י תנחומא פר' נח ג. כד וכמו"כ בשה"ש רבה א ד"ה א [ג]. ועי' באבות דר"ג כה, ג.

זו

אלף בית

אלף טעמי בית. זהו שאמר הכתוב [בראשית א, א], בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, ואמרינן בבראשית רבה [פרשה א, י], למה ברא הקב"ה עולמו ואלמו בכי"ת, דרש ר' יהודה בן פזי כמעשה בראשית כהדי דבר קפרא למה בכי"ת להודיעך שהם שני עולמים העולם הזה והעולם הבא ד"א למה בבית אלא מה כי"ת זה יש לו שני עוקצין אחד של מעלה ואחד מאחוריו³¹ אומרים לכי"ת מי בראך והוא מראה להן בעוקצו של מעלה ואומר זה של מעלה בראני ומה שמו והוא מראה להם בעוקצו של אחוריו ה' שמו:

זו

אלף בית

אלף טעמי כי"ת. זהו שאמר הכתוב [בראשית א, א], בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. למה ברא הקב"ה את עולמו בבראשית. אלא כי"ת רא"ש ברכ"ה אשי"ת. למה, בעבור אמת, סופי תיבות ברא אלהים את, אמת³². ללמדך שבמקום האמת הברכה מצויה. אל"ף כי"ת, אל"ף אמת, כי"ת ברכה², סמך ברכה אל האמת. אל"ף היינו תלמוד, כי"ת ברכה, סמך ברכה לתורה. זהו שאמר הכתוב [משלי ג, טז], כי אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. הכל בכלל ברכה. והתורה קרויה אמת, שנאמר [שם כג, כג], אמת קנה ואל תמכור. ללמדך שבמקום תורה האמת, ובמקום אמת תורה, והברכה במקום שניהם ושניהם במקום ברכה, וסתם ברכה תורה ואמת:

זי

אלף בית גימל דלת

אלף טעמי כי"ת גימל דלת. זהו שאמר הכתוב [בראשית א, א], בראשית ברא אלהים את השמים וגו', למה ברא הקב"ה את עולמו בכי"ת, להודיעך שיש שני דינין, ומה הם גיהנם וגן עדן. גימל גיהנם, גימל דלת גן עדן. ואמרינן בפסיקתא³³, מפני מה ברא הקב"ה גיהנם וגן עדן, כדי שיהיו מצילות זה את זה³³. כמה ריוח ביניהם, רבי יוחנן אמר כותל ורבי חנינא אמר טפח ורבנן אמרי שתיהן שוות:

יח

אלף בית

אלף טעמי כי"ת. זהו שאמר הכתוב [בראשית א, א], בראשית ברא אלקים וגו'. בראשית³⁴, ברא שתי. ברא אלקיים א"ת, סופי תיבות אמת. כלומר ברא הקב"ה שתי אמת, דהיינו שתי נחלות של אמת. זהו שאמר הכתוב [תהלים ה, א], למנצח אל הנחילות מזמור לדוד, ואמרינן בשוחר טוב³⁵, כתיב וממתנה נחליאל ופירושו ממתנה נחלתינו אל בשביל הבאר שנתן להם הקב"ה היו אומרים

כ כדאייתא במדרש ב"ר בראשית א, י. כא פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא כח, ביום השמיני עצרת ד"ה ד"א ביום טובה (מהד' בובר קצא, ב). כב לפנינו במדרש ישנם

וחייבין ישראל להגות בה יום ולילה, שנאמר [יהושע א, ח] והגית בו יום ולילה, אומר שני הלכות היום שני הלכות למחר³⁷. ואמרינן בשוחר טוב [תהלים א]³⁸, ובתורתו יהגה יומם ולילה בר קפרא אמר כל מי שקורא שני פרקים שחרית ובערבית שני פרקים³⁷ קיים ובתורתו יהגה יומם ולילה אמר³⁸ רבי חייה בר אבא לא אמר בר קפרא אלא במי שרגיל לפשוט בהן מאן דמוסיף תרתין הלכות בצפרא תרתין הלכות בליליא כאלו קיים ובתורתו יהגה יומם ולילה.

ואמרינן ס"פ שתי הלחם [מנחות צט, ב], אמר רבי אמי מדבריו של רבי יוסי נלמוד אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצות לא ימוש אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש ערבית ושחרית קיים מצות לא ימוש ודבר זה אסור לאומרו לפני עם הארץ רבא אמר מצוה לאמרו לפני עם הארץ. שאל בן אחותו של רבי ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי את התורה כולה מהו שאלמוד חכמת יונית, וקרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפני והגית בו יומם ולילה צא ובדוק איזה שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית ופליגא דר' שמואל בר נחמני דאמר ר"ש בר נחמני א"ר יונתן פסוק זה לא חובה ולא מצוה אלא ברכה ראה הקב"ה את יהושע שדברי תורה חביבין עליו ביותר שנאמר ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל א"ל הקב"ה יהושע כל כך חביבין עליך דברי תורה לא ימוש ספר התורה הזה מפניך.

ואמרינן בירושלמי [פאה א, א], שאלו את רבי יהושע מהו שילמוד אדם את בנו חכמת יונית אמר להם ילמדנו בשעה

שאינו לא יום ולא לילה דכתיב והגית בו יומם ולילה.

ואמר בתנחומא³⁹ בפרשת אתם נצבים, לא נפלאה היא ממך, ואם נפלאה היא ממך שאין אתה עמל בה כל צרכך אמר שלמה ראמות לאויל חכמות. הטיפש הזה עם שהוא בשער הוא בורה. הוא אומר מה אתון יהבין לי למילף קודמוי ואינן אמרין ליה לוחא ובתר לוחא מה אתון יהבין מגילתא ובתר מגילתא מה בראשית ובתר בראשית מה כל המקרא ובתר כן מה ששה סדרים ואח"כ תורת כהנים ואח"כ מה מכילתא ואח"כ תוספתא ואח"כ מה תלמוד ואח"כ מה אגדתא והוא אומר מי יש בו כח כל כך. א"ר ינאי לכרך שהוא תלוי באויר מי שהוא טפש אומר מי יכול להביאו משם ומי שהוא פקח אומר ולא אחד תלאו ומביא סולמות וקנים ומביאו. ד"א למה הטפש דומה לפועל ששוכרו בעל הבית א"ל בוא ועשה שכר יום והעבר צרורות הללו מן השדה הלך אותו פועל וראה אותה השדה מלאה צרורות אמר עד מתי אני מעביר את הצרורות הללו מן השדה נתעצל ולא עשה מלאכתו אמר לו בעל השדה מאי איכפת לך שכר אם³⁸ היית יגע ונוטלה ומי שהוא פקח אומר שתי משפלות היום שתי משפלות למחר עד שאני מכלה אותן כך כל מי שהוא טפש אומר מי יכול למילף כל הדא נזיקין ע"ג פרקים וכו' אימתי אני גומר אבל מי שהוא פקח אומר שתי הלכות היום שתי הלכות למחר עד שאני גומרן:

37 ובערבית שני פרקים, עפ"י כת"י ל. 38 שכר אם, בכת"י ל שכר יום. 39 אחד, עפ"י כת"י ל.

ב

אלף בית

נומריקון אחד למד פיך, זהו שאמר הכתוב [דברים ו, ד], שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, וכתיב [שם שם, ז], ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, שתהיו קורין ק"ש שחרית וערבית ומיחד שמו של הקב"ה.

והיינו דדרישנא למשמעות של א"ב, אחד למד פיך ב' פעמים ביום, שתהיו קורין קריאת שמע פעמיים ביום שחרית וערבית.

ואמרו בירושלמי בפ"ק דברכות [הל' א], ר' שמואל בר' נחמן כד הוה נחית לעיבור החודש הוה מתקבל בבית רבי יעקב גרוסה והוה ר' זעירא מיטמר ביני קופייא משמעניא היאך הוה קרי (את שמע) [שמע דהוה קרין] והדר וקרי עד דהוה שקע מגו שינתיה.

ופ"י ה"ר יוסף דאורליינש זצ"ל בפירושי חומש שלו³⁸, דאי אפשר בלא שלש אזכרות, מפני קטרוג של אומות העולם. שאם אמר שמע ישראל ה' אחד, היו אומרים כל אומה ואומה על תרפות שלנו הוא אומר שהוא אחד, כשאומר אלהינו נודע שעל אלהי ישראל הוא מדבר, שהרי עמהם היה מדבר. ואם אומר ה' אלהינו אחד, היו אומרים כך הוא אומר שאלהי ישראל אחד מן האלהות, ויאמר כל אחד ואחד וכן שלנו. וכן אם אמר אלהינו ה' אחד, היו מפרשים ה' אלהינו אחד מן האלהות. וכל שכן אם אמר אלהינו אחד. אבל השתא על כרחינו³⁹ הקב"ה ה' אלהינו אלהי ישראל ה' אחד, אדון שלנו אדון אחד³⁹, שאין באדנות אלא הוא, שאם רצה לומר אחד מן האדונים היה אומר ה' אחד ותו לא, אבל עכשיו ודאי הכי קאמר האדון שלנו אחד באדנות שאין אדון אלא הוא. ועל אלו התועים שאומרים ג' חלקים הם והם אחד ולכן אומר ג' אזכרות וכולם כאחד, הרי תשובתו בצדו ואהבת את ה' אלהיך הרי ב' אזכרות שאינם לא אחד ולא ג', ואם כדבריהם היה לו לומר בכל מקום או ג' או אחד, אם על מנין החלקים הוא מדבר, אלא על כרחין אינו בא דרך המנין אלא הכי קאמר ואהבת את ה' שהוא אלהיך ולא בא לתת מנין לחלקים, כמו כן הפסוק הראשון לא בא על מנין החלקים אלא על פירושו שפירש לפי משמעות המקרא. ולדבריהם לא צוה לאהוב רק שני החלקים, ומסתמא אותו שנחלק מן האחרים ונכנס במקום הטנופת אין אוהבים אותו. עד כאן לשונו.

ואמרו בילמדנו פ' שמע ישראל, רבינו הקדוש כשהיה כותב לאנטונינוס היה כותב לו יהודה עבדך שואל בשלומך הוה ירא את השם ועם שונים לא תתערב. מהו עם שונים ר' נתן בשם ר' אחא עם אותם שהם אומרים שהם שני אלהות:

בא

אלף בית

בית במילוי, ב"ת יו"ד תי"ו. ב"ת דבי"ת ויו"ד של יו"ד ותי"ו של תי"ו, הרי כאן בית. ויו"ד של ב"ת וו' של יו"ד ויו"ד של תי"ו, הרי כ"ו, בגימטריא השם הנכבד בן ארבע אותיות. וד'

בשינוי סדר הדברים. ועי' עוד במדרש שמואל (בובר) פ"ה אות ג. כט בכור שור על התורה (מוסד הרב קוק) דברים שם, וכ"א בדעת זקנים ורבינו בחיי וחזקוני. ל בכבור שור שם נוסף, ע"כ הכי קאמר.

כה עי' לקמן סי' כה. כו עי' תנחומא בשלח כ. כז מכאן עד סוף הקטע נמצא במדרש תהלים (בובר) ד"ה [זין] דבר אחר. כח בתנחומא שלפנינו ליתא, וראה מש"כ ש. בובר בהקדמתו למדרש תנחומא שכוונת רבינו כאן לילמדנו. ובמד"ר נצבים פ"ר, ח, ג נמצא

האותיות שברא במ הקב"ה כל סדרי בראשית אלא שגלוי וידוע היה לפני הקב"ה ששתי פעמים עתיד עולם ליחרב אחד בימי דור המבול ואחד בסוף ששת אלפים ותשעים ושלוש שנה שבי"ת בגימטריא (כאן חסר) 44. כדאיאתא התם:

כג

אלף בית

בבראשית רבה [פר' א, א⁴²], אמר רבי יונה בשם רבי לוי למה נברא העולם כבי"ת אלא מה בי"ת זה סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו כך אין לך לדרוש מה למעלה ומה למטה מה לפניו ומה לאחור. בר קפרא אמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו וגו' למן היום שנבראו ימים אתה דורש ואין אתה דורש לפניו מכאן מקצה השמים ועד קצה השמים אתה חוקר ואין אתה חוקר לפניו מיכן.

פי' מה למעלה מזי"ן רקיעים ומה למטה משבעה ארצות 43, מה לפניו קודם שנברא העולם ומה לאחור כשיכלה 44. וא"ת מנין לו שאסור לדרוש מה יהיה בסוף העולם, והלא הבי"ת פתוחה לפניו. תשובה לדבר, מאותה ראייה עצמה שפתוחה לפניו, יש כח ביד הדרוש לאסור לחקור מה שיהיה בסוף. שזה פתוחה לפניו משמע, בין תבין את אשר לפניו, ולא בקצה הארץ תתן עיניך. וכן דורש בסמוך, למן היום שנבראו ימים אתה דורש ואי אתה דורש לפניו מיכן:

כד

אלף בית גימל דלת

בית בא"ת ב"ש שמ"א 45, והם אותיות אש"ם. ג' בא"ל ב"ם 46, ג' בא"ל ב"ם 47, ג' בא"ל ב"ם 48, ג' בא"ל ב"ם 49, ג' בא"ל ב"ם 50, ג' בא"ל ב"ם 51, ג' בא"ל ב"ם 52, ג' בא"ל ב"ם 53, ג' בא"ל ב"ם 54, ג' בא"ל ב"ם 55, ג' בא"ל ב"ם 56, ג' בא"ל ב"ם 57, ג' בא"ל ב"ם 58, ג' בא"ל ב"ם 59, ג' בא"ל ב"ם 60, ג' בא"ל ב"ם 61, ג' בא"ל ב"ם 62, ג' בא"ל ב"ם 63, ג' בא"ל ב"ם 64, ג' בא"ל ב"ם 65, ג' בא"ל ב"ם 66, ג' בא"ל ב"ם 67, ג' בא"ל ב"ם 68, ג' בא"ל ב"ם 69, ג' בא"ל ב"ם 70, ג' בא"ל ב"ם 71, ג' בא"ל ב"ם 72, ג' בא"ל ב"ם 73, ג' בא"ל ב"ם 74, ג' בא"ל ב"ם 75, ג' בא"ל ב"ם 76, ג' בא"ל ב"ם 77, ג' בא"ל ב"ם 78, ג' בא"ל ב"ם 79, ג' בא"ל ב"ם 80, ג' בא"ל ב"ם 81, ג' בא"ל ב"ם 82, ג' בא"ל ב"ם 83, ג' בא"ל ב"ם 84, ג' בא"ל ב"ם 85, ג' בא"ל ב"ם 86, ג' בא"ל ב"ם 87, ג' בא"ל ב"ם 88, ג' בא"ל ב"ם 89, ג' בא"ל ב"ם 90, ג' בא"ל ב"ם 91, ג' בא"ל ב"ם 92, ג' בא"ל ב"ם 93, ג' בא"ל ב"ם 94, ג' בא"ל ב"ם 95, ג' בא"ל ב"ם 96, ג' בא"ל ב"ם 97, ג' בא"ל ב"ם 98, ג' בא"ל ב"ם 99, ג' בא"ל ב"ם 100.

ענין אחר, אלף פיך לומר שמ"א אש"ם. כשאתה יושב ועוסק בתורה הוזהר בלימודך, דאע"ג דיש לך רשות לפלפל ולהקשות ולתרוץ ולפרש, הוזהר שלא תפרש ותתיר את האסור או תאסור את המותר, ולא תטהר את הטמא ולא תטמא את הטהור, דאמר רבי אלעזר [ירושלמי תרומות ה, ג], כשם שאסור לטהר את הטמא כך אסור לטמא את הטהור, אלא כשיעלה בלבך לפרש הלכה שלך, אלף פיך לומר שמא אשם יהיה בפירוש זה שאני

של יו"ד ותי"ו של בי"ת וו' של תי"ו, דתו, כלומר בי"ת י"י דת"ו. כלומר איזהו בית י"י, מקום דתו, במקום שלומדים דתו והוגים בתוכה. וזהו שאמר הכתוב [ירמיה נב, יג], ואת הבית הגדול שרף באש, ואיפלוגו בה בפרק בני העיר [מגילה כז, א] 48, ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי חד אמר מקום שמגדלין בו תורה וחד אמר מקום שמגדלין בו תפלה מאן דאמר תורה דכתיב יגדיל תורה ויאדיר מאן דאמר תפלה דכתיב ספרי נא לי הגדולות אשר עשה אלישע ואלישע כי עבד ברחמי הוא דעבד תסתים דר' יהושע בן לוי דאמר מקום שמגדלין בו תורה דאמר ר' יהושע בן לוי בית הכנסת מותר לעשותו בית המדרש תסתים. וכדר' יהושע בן לוי קיימא לן, כדפסיק רבינו תם וצ"ל התם 49, אלמא דעדיפא קדושתיה דבית המדרש.

והיינו דדרישנא נוטריקון דבי"ת במילוי, בי"ת י"י דת"ו. איזהו בית ה', מקום דתו, במקום שלומדים דתו והוגים בתורתו. ובית הכנסת נמי היינו מקום שמגדלין בו תפלה, מצוה רבה נמי היא, כדמוכחי הילכתא דפי' 40 לא יחפור 49.

וצריך כל אדם לעסוק בבנין בית המדרש ובבנין בית הכנסת 49, כדאמר בירושלמי 41 [נדרי"ג ג, ח], לעתיד לבוא עשו מתעטף בטלית והולך ויושב בבית הכנסת בין הצדיקים והקב"ה גוררו משם ויאמר לו איזה בנין בנית בו ואיזה מסמר תקעת בו.

ואף על פי שמצוה רבה היא, אעפ"כ אין לו לאדם להוציא הוצאות גדולות על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות, רק שיבנה בית נאה וראוי לתפלה וללמוד תורה, אלא יספיק מזונות לעמילי תורה מתוך דוחקם. כדאיאתא בילמדנו 42 בפסוק [דברים טו, ז], כי יהיה בך אביון ר' טרפון יהיב ליה לר' עקיבה 42 שתי קנטרינין דכסף אמר לו לך וקנה לנו אופיא הלך והושיב סופרין ומשנין בא אצלו ואמר לו היכן היא אופיא הראה לו את המשניות של ר' חייא ושל רבי אושעיא. וצ"ע דהא ר' טרפון קדם טובא לר' חייא 43.

ואמר התם בסמוך 47 רבי חמא בר חנינא ורבי הושעיא הונו מטיילין באלין כנישתא דלוד אמר רבי חמא בר חנינא לר' אושעיא כמה ממון שקעו אבותי כאן אמר ליה וכמה נפשות שקעו אבותיך כאן לא הוה אית בני נש מלעין באורייתא ר' אבין עבד אלין תרעייא דסדרא רבא נחת ר' מני לגביה אמר ליה חמי מה עבדת א"ל וישכח ישראל את עושהו ויבן היכלות לא הוה אית בני נש מלעי באורייתא 48:

כה

אלף בית

באלפא ביתא דרבי עקיבה 49, אמר, מה נשתנה בי"ת מכל

40 דפי', בכת"ל בפ'. 41 כדאמר בירושלמי, עפ"י כת"ל. 42 לר' עקיבה, כנ"ל. 43 וצ"ע... לר' חייא, כנ"ל. 44 כדאיאתא התם, כנ"ל.

צדקה לביהכ"נ. וכ"ה בשו"ע יו"ד רמט, טז, ועי' ב"י שם. ובשור"ת מהר"ם מרוטנבורג ד' פראג סי' תרצב הוכיח מהא שיש ליתן צדקה קודם לחולים מאשר לנרות לביהכ"נ, והיינו לפי גירסתם בירושלמי "או חולים המוטלים באשפה", עי' בבבאור הגר"א שם ס"ק כ. לט בתי מדרשות ח"ב, מדרש אותיות דר"ע השלם נוסח א. מ במדרש שם עמ' שנו, שבי"ת בגימטריא שנים. מא וכ"א בירושלמי חגיגה ב, א. מב היינו ז' אקלימין, ועי' פירש"י חגיגה יא, ב, וכן בפ"י הרא"ש תמיד לב, א, מה למעלה מרקיע שעל ראשי החיות ומה למטה מהן. ובפיר"ח, ומה למטה מן הארץ. מג ובפירש"י שם, מה לפניו חוץ למחיצת הרקיע למזרח ומה לאחור למערב. ושני הפי' הובאו ברא"ש שם. ועי' בתוס' חגיגה שם ד"ה יכול. מד ראה הסדר בראש אלפא ביתא, והיינו בית במילוי. מה ראה כמו"כ שם. מז כנ"ל.

לא כ"ה בדק"ס שם, ולפנינו בגמ' הובא הפסוק ממלכים-ב כה, ט. לב תוס' שם ד"ה כוונתיה. ועי' לקמן הל' ק"ש סי' ה, ובהע' כו שם. לג אפשר שכוונת רבינו להא דאיאתא התם כה, א בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפלה וכו', וצ"ע. לד עי' תוספתא ב"מ פי"א הי"ב, שכופין בני העיר זה את זה לבנות בית הכנסת או לקנותו, וכ"ה בדברי רבינו פסקי ב"ב סי' טז ובטו"ש ע או"ח קנ, א. לה וכ"ה בויקרא רבה פל"ד, טז, וכע"ז במסכת כלה. ועי' לקמן הע' מח. לו עי' בשנו"ס, אכן במד"ד שם איתא שהראה לו ספריי ומתניא ואלין דלעי באורייתא, ובמס' כלה שם שהביאו לבית המדרש והיו קוראין בספר תהלים עד שהגיעו לפסוק פזר נתן לאביונים וכו', וא"כ לא קשה מידי. לז מובא בירושלמי שקלים ה, ד. לח וכ"א בתשב"ץ סי' תקלג, בשם רבינו שמואל מבונבערג, שמכאן ראייה שיותר טוב ליתן צדקה ללמוד נערים מליתן

מפרש, שמא אין פירוש זה נכון, ומתוך שאתה ירא שלא תבוא לידי אשם אתה בא להעמיד הדבר על בוריו, דסמין ליה גמ"ל והם באלב"ם נא"ם אמ"ן, כלומר כשתאלף פיך לומר שמ"א אש"ם, אז נא"ם אמ"ן, שתהא הלכתך ברורה ותהא תורתך אמונה, וכשתורתך ברורה ואמונה אז תהא דולה מבאר מים חיים שבידך ומשקה לעולם מתורתך הברורה ואמונה, שכן דל"ת באי"ק בכ"ר משק"ה:

כה

אב גר הו זה

אָלְף ב"ת, כלומר אלף ב' תורות, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כדפרשי' לעיל [סימן יט], ואלף ב' הלכות בכל יום כדפרשי' לעיל [שם].

והאיך תלמוד, ג"ד, גמור תחלה ואחר כך דע, דליגמר אינש והדר ליסבור⁴⁵. ומה אלמוד תחלה, ג"ד תחלה, תעסוק בג' כלומר בתורה משולשת, דהיינו תורה נביאים וכתובים, ואח"כ ד' דהיינו ארבעה סדרים.

ד' ו', ואע"ג שחייב אתה הכל ללמוד, הוה זהיר ביותר בה"ו, בחמשה חומשי תורה וששה סדרי משנה, שהם עיקר ושורש התורה.

ובשתלמוד הכל כענין שכתבנו, מה סמין ליה זיי"ן, והם בא"ת ב"ש אותיות עמ"ט, שהם אותיות מע"ט טע"ם. כלומר הואיל ולמדת כענין שפירשנו, הרי אתה מזוין בתורה ודומה לגבור וכלי זיי"ן בידו. ואע"ג שיש בידך כלי זיינך ויש בידך חבילות חבילות של טעמים, תאמר מע"ט טע"ם ותשנה לתלמידך דרך קצרה ותברר לו העיקר וקובץ על יד ירבה⁴⁶. כההיא דפי"ק דפסחים [ג, ב], דאמר רב הונא אמר רב ואמרי לה אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. שאם יש כמה טעמים לדבר אחד, אל תאמר לו כולם, אלא אמור לו מקצת טעמים של עיקר שיוכל לסבול ושוב אמור לו שאר טעמים לקבוץ על יד וירבה.

ד', הואיל ולימדת⁴⁵ הכל כענין שכתבנו, הרי אתה מזוין בתורה, וכדאי אתה ליסמך ברבי וליקראות חכם מזוין בתורה וחכם:

בו

ג ד ה

כְּלוּמַר גמול דלים חומש מנכסין, זה שאמר הכתוב [בראשית כה, כב], וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. ואמרינן בפרק נערה שנתפתחה [כתובות ג, א], אמר רבי אילא⁴⁶ באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש תניא נמי הכי המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ומעשה באחד שבקש לבזבז יותר מחומש ולא הניחוחו חביריו ומנו רבי ישכב ואמרי לה רבי ישכב ולא הניחו חבירו ומנו רבי עקיבה אמר רב נחמן ברבי יצחק⁴⁷ מאי קרא וכל

אשר תתן לי עשר אעשרנו לך והא לא דמי עישורא בתרא לעישורא קמא אמר רב אשי אעשרנו לבתרא כי קמא.

ודוקא מחיים אל יבזבו יותר מחומש, אבל בשעת מיתה יבזבו כל מה דבעי ולית לן בה, כדאמרינן בפרק מציאות האשה [שם סז, ב], בעובדא דמר עוקבא⁴⁷.

ואמרינן בירושלמי בפ"ק דפאה [הל' א], ר' שמעון בשם רבי יוסי בר חנינא נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות. רבי גמליאל ב"ר אינונא בעי קומי רבי מנא מה חומש בכל שנה ושנה לחמש שנים הוא מפסיד כולה אמר ליה בתחלה לקרן ולבסוף לשכר.

ומורי הרב ר' יהודה חסיד צוק"ל⁴⁸ הוא לומדה מדכתיב [בראשית מז, כג-כד], הא לכם זרע ונתתם חמישית לפרעה, למה חמישית, אלא משום דקיי"ל דאפילו לגבוה אל יבזבו יותר מחומש⁴⁸.

ודיינו דדרישנא גמ"ל דל"ת ה"א, גמול דלים ה', כלומר גמול דלים חומש נכסין:

בו

ג ד ה

כְּלוּמַר גמלת דלים חומש נכסין, ואפילו פרוטה אחת, ו' אתה מתברך, ו' ברכות.

ע"א ג"ד ה"ו, גמלת דלים מממונך ופייסתם בדברים, אתה מתברך בה"ו ברכות. כההיא דפרק קמא דבבא בתרא [ט, ב], דאמר רבי יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות דכתיב הלא פרוס לרעב לחמך וגו' אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח וגו' אז תקרא וה' יענה וגו' והמפייסו בדברים מתברך ב"א ברכות דכתיב ותפק לרעב נפשך וגומר ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וגו' ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וגו'⁴⁹.

כה

ג ד ה ו ז

כְּלוּמַר גמלת דלים, ה ו ברכות נתברכת. ז ח, זכית חסד, זכית חיים. זכית חסד, כההיא דפ"ק דב"ב [ט, ב], דאמר רבי יצחק מאי דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד משום דרודף צדקה ימצא אלא הקב"ה ממציא לו מעות כדי לעשות מהם צדקה. הרי זוכה לחסד, שזוכה ומתעשר ומרבה בצדקות ומרבה בחסדים. ז ח, זכית לחיים, שהצדקה מצלת ממיתה. כדדרשו שמואל ורבי עקיבא בפרק מי שהחשיך [שבת קנו, ב], וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא אפילו⁴⁷ ממיתה עצמה:

47 אפילו, כ"ה בדק"ס, ולפנינו ליתא.

45 ולימדת, בכת"י ל ולמדת. 46 רבי אילא, כ"ה בדק"ס, ולפנינו א"ר אילעא.

צדקתו עומדת לעד, פי' דלעולם יהיה לו ממון כדי לעשות צדקה ולא יחסר לו, אבל לחלק לעניים לא, וזהו שכ' רש"י לפנינו. נג מדברי רבינו משמע ש"א הברכות הינן לנותן צדקה וגם מפייסו בדברים, ועי' תוס' ב"ב שם ד"ה והמפייסו שיש מגיהים וגורסים כך להדיא בגמ'. ומ"מ לדעת התוס' לאו מילתא היא ואי עביד תרווייהו מתברך בי"ז. ובמהרש"א בח"א שם ביאר את דברי התוס', דהא דמתברך בי"א בדברים לחוד היינו כשאין לו לתת, אבל מי שיש לו פשיטא דלא סגי

מז ראה שבת סג, א. מח משלי יג, יא. וראה עירובין נד, ב. מט לפנינו בגמ' לא מוזכר "בר יצחק", ועי' רש"י ותוס' גיטין לא, ב ד"ה אנא שנחלקו מיהו סתם רב נחמן שבגמ'. נ עי' לקמן הל' צדקה סי' יג ובהע' שם. נא עי' מושב זקנים עה"ת (מהד' ששון) שם. נב בפירש"י כתובות ג, א פי' המבזבז לעניים, ובשיטמ"ק שם איתא בשם רש"י במהדור"ק שכ' המבזבז להקדש. ועי"ש שהביא המדרש הנ"ל בסי' כא, ומסיק דלתלמוד תורה אם עבר ופזר יותר מחומש מ"מ

כט הוה

כלומר ה"ו, הקב"ה, זן חולה. אנ"י וה"ו מפורש בספר יצירה ובאלפא ביתא דר' עקיבה⁴⁸, ה"ו שם המפורש שבו נברא העולם. הילכך דרשינן ה"ו ז"ח, ה"ו הוא הקב"ה, זן חולה. וזהו שאמר הכתוב [תהלים מא, ד], יי יסעדנו על ערש דוי, ואמרין בפרק אין בין המודר [נדרים מ, א], אמר רב נחמן מנין שהקדוש ברוך הוא זן את החולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי:

ל

ז ח ט י

ז ח, שבעה ושמונה, זהו שאמר הכתוב [קהלת יא, ב], תן חלק לשבעה וגם לשמונה. תן חלק לשבעה, אלו שבעה ימי נדות. וגם לשמונה, אלו שמונה ימי המילה⁴⁹. שאם אתה נזהר היטב בשבעת ימי הנדות, אתה זוכה לבן שאתה מל אותו לשמונה. ושוא תאמר בן כל דהו ואפילו דלאו מעליא, ת"ש ט"י, שזוכה לבנים טובים טהורים ידידים יחודים. ברור⁴⁸ שכל אשה שמתנהגת בטהרה ונזהרת בנדתה ובטבילתה ובפריעת ראשה, זוכה לבנים צדיקים. כדאמרין בפרק ידיעות הטומאה [שבועות יח, ב], ת"ר והזרתם את בני ישראל מטומאתם אמר רבי יאשיה מכאן אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לווסתן וכמה אמר רב⁴⁹ עונה רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הפורש מאשתו סמוך לווסתה הויין ליה בנים זכרים דכתיב להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמך ליה אשה כי תזריע וילדה זכר רבי יהושע בן לוי אמר הויין ליה בנים הראויים להוראה דכתיב להבדיל ולהורות.

ואשכחן באמו של רבי ישמעאל כהן גדול⁵⁰, שהלכה אמו לטבול ובעלותה מטבילה פגע בה דבר טמא וחזרה וטבלה, וכן עד כמה פעמים הטריחה עצמה לטבול בעבור שהיה פוגע בה דבר טמא, עד שהקב"ה אמר למלאך שר התורה⁵¹ שירד ויפגע בה, ונתעברה באותו לילה ברבי ישמעאל שהיה צדיק גמור.

ובפרק הוציאו לו את הכף [יומא מז, א], ת"ר שבעה בנים היו לה לקמחית וכולם שמשו בכהונה גדולה אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קליעי שערותי. ואע"פ שמסיים עלה, הרבה עשו כן ולא הועילו, היינו שרוצה לומר דזכות אחר הוה בהדה דהאי זכותא, מ"מ דהאי זכות נמי גרים, כי הדין נותן כי מגוף טהורה וצנועה יצא טהור וצנוע⁵²:

לא ז ח

ז ח, שבעה ושמונה. זהו שאמר הכתוב [קהלת יא, ב], תן חלק לשבעה וגם לשמונה. ואמרין בפסיקתא בפסוק ולקחתם לכם ביום הראשון⁵³, תן חלק לשבעה גם לשמונה רבי אלעזר ורבי נחמיה רבי אלעזר אמר תן חלק לשבעה זו השבת גם לשמונה זו המילה דכתיב וישם אליהו פניו בין ברכיו אמר אליהו לפני הקב"ה רבונו של עולם אילו לא נשתייר לישראל אלא שתי מצות האלו בלבד כדדי הוא זכותן שירדו להם גשמים ור' נחמיה אומר תן חלק לשבעה זה דור שמל משה לשמונה וגם לשמונה זה דור שמל יהושע לשמונה אמר לו הקב"ה ליהושע משה רבך מלך לשבעה ואת מלך לשמונה שנאמר בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים והביאן בכרית עתה אתה מלך שלישיית אין אתה מלך.

ומפ"י מורי רבי יהודה בר' יצחק זצ"ל, הוא הנקרא שיר"ל יאן⁵⁴, מפרש דהכי קאמר⁵⁵, זה דור שמל משה לשבעה, פירוש דור שביעי, מאברהם אבינו עד משה רבינו שבעה דורות, אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה. גם לשמונה, זה דור שמל יהושע, שהוא דור שמיני לאברהם אבינו, כי יהושע קם אחרי משה. עתה אתה מלך, פ"י עתה אתה מלך אותם, זה דור שמיני ופעם שנית, כי משה מלך דור שביעי ופעם ראשונה ואתה מלך פעם שניה. מיכן ואילך, דור תשיעי שהוא פעם שלישיית למילתו של משה, אי אתה מלך, אלא הם עצמם יהיו מלין את עצמן. והכי מסיים עלה בעלמא, עתה אתה מלך, מיכן ואילך אי אתה מלך אלא הם עצמן יהיו מוסרין עצמן על המילה.

ז ח, זון שבור, כד"א [עובדיה א, ט], וחתו גבוריך תימן. כלומר מי שאינו יכול לעזור את עצמו, ומיחזי כשבור, זון אותו.

ט י, טהורה יראה. זהו שאמר הכתוב [תהלים יט, י], יראת ה' טהורה עומדת לעד, ואמרין בפרק בא לו [יומא עב, ב], יראת ה' טהורה עומדת לעד א"ר יוחנן⁵⁰ זה הלומד תורה בטהרה ואיזה זה הנושא אשה ואח"כ לומד תורה:

לב

ז ח ט י

ז שבעת ימי פרישה של כהן גדול ביום הכיפורים, כדתנן [יומא ב, א], שבעת ימים קודם יום הכיפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין.

48 ברור, בכת"ל: בדור. 49 רב, לפנינו רבה. 50 א"ר יוחנן, כ"ה בדק"ס, ולפנינו א"ר חנינא.

שנד, וכמו"כ בכמ"ד ח"ב עמ' 116, ספר חנוך: צ"ב שמות יש לו למט"ט וכו' מלאך שר הפנים, מלאך שר התורה וכו'. ובמעשה עשרה הרוגי מלכות הנ"ל: ירד מט"ט ועמד לפניו בצד אחד... ביציאתה, וגם גבריאל ירד ועמד בצד השני ונתעטף וקישט עצמו. נח ע"י פירש"י שם ד"ה לא ראו. ועי' עוד במהרש"א שם שכ' ליישב מדוע לא תלו הדבר בזכות בעלה, אפשר שהיו מכירין שלא היתה לו זכות ועוד אפשר שלא היו כולם מאיש אחד, ולדברי רבינו כך הדין נותן שמגוף טהורה וכו'. נט פסדר"כ (מנדלבוים) פסיקתא כח ביום השמיני עצרת [ד], וכמו"כ בקהלת רבה יא [ב]. ס באוצר הגדולים ח"ד ערך צו נתן טעם שבכל פעם שמביא רבינו את רבו כותב "הוא הנקרא שיר ליאון", לפי שזוהו תואר כבוד. סא וכ"א בשו"ת ראב"ן סי' צד.

ליה בפיוס. וראה בקול אליהו עה"ת דברים טו, י. נד בתי מדרשות ח"ב נוסחא א עמ' שסג. ועי' בפירש"י סוכה מה, א ד"ה אני והו. נה ויקרא רבה פר' יד, ז, וכן בקהלת רבה שם בשם רב הונא. נו במעשה עשרה הרוגי מלכות נוסחא ב (בית המדרש ח"ו עמ' 21) על ר' ישמעאל בן אלישע, ובמדרש אלה אזכרה (שם ח"ב עמ' 65) אי' ר' ישמעאל ב"ר יוסי. ומובא ברוקח הגדול הל' נדה (מהדר' הרב שניאורסון עמ' רב), וכן בס' מעשה רוקח הל' נדה אות קפו בשם ס' המקצועות ובשערי דורא הל' נדה סי' כג. וזהו מקור הדין ברמ"א יו"ד קצח, מה, עי' בביאה"ג שם ס"ק נט. וכ"א בברכות כ, א דר' יוחנן הוה יתיב אשערי טבילה. נז במדרש אלה אזכרה: אמר הקב"ה לגבריאל... והראה לה כדמות בעלה. ובש"ד: למט"ט שר הפנים. וראה בתי מדרשות ח"ב באותיות דר"ע השלם נוסחא א עמ'

שקול כרעך ואותיב אכרעאי חלש דעתיה אמרה ליה אנא שכיחא בגו ביתא ומקרבא הנייתי ומאי כולי האי דאמר רב זוטרא בר טובי אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא⁵³ בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פניו חבירו ברבים מנ"ל מתמר וכו'. הא למדת דגדול עונשו של נותן צדקה לאדם חשוב בפרהסיא, אלא יתן לו בצנעה.

והיינו דררישנא כף פשוטה כף כפופה, שתהיה כף פשוטה לתת צדקה בסתר, ותהיה כף כפופה שלא ליתן בפרהסיא, שלא תמצא זכותך חובתך⁵⁰:

לח

כף

כל פה. כ"ף בגימטריא מאה. כלומר כל פה יהלל יה, שצריך שיתפלל בפה מלא, שלא יהיה הרקיקה בפיו כשהוא מתפלל אלא משליך הרקיקה מפיו ומתפלל. כדאמר בירושלמי ס"פ מי שמתו [ג, ה], תנא רבי חלפתא בן שאול העוטש בתפלתו סימן רע לו הדא דתימא מלמטון אבל מלמעלן לא אתיא כיי דמר רבי חנינא אני ראייתו את רבי מפקק ומעטש ונותן ידיו על פיו אבל לא רוקק רבי יוחנן אמר אפילו רוקק כדי שיהא כוסו נקי וכולי, כדפרישית בברכות לקמן [הל' תפלה ס"י צח], שצריך להתפלל ולומר שבחות בפה מלא. והיינו דררישנא כ"ף, כל פה יהלל י"ה, בכל פה תהלל יה.

וכמ"ה אתה חייב להלל בכל יום, כ"ף ברכות, דהיינו מאה ברכות שחייב אדם לומר בכל יום⁵¹. וזהו שאמר הכתוב בפרשת והיה עקב [דברים י, יב], ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, ואמרינן בפרק התכלת [מנחות מג, ב], היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה וגומר, ופרש"י זצ"ל [ד"ה מה ה'], אל תקרי מה אלא מאה. ורבינו תם זצ"ל⁵² כתב בתיקון ספר תורה שלו שוא"ל מלא ומאה אותיות בההוא קרא. ויש מפרשים⁵³ דמ"ה עולה מא"ה בא"ת ב"ש:

לו

ל מה

למ"ד מ"ם פעמים. שאם שמעת דבר חדש מרבך או מחבירך, תאמר אותו ארבעים פעמים, כדי שיכנס באבריך ובלבך ולא תשכח, כנגד ארבעים יום שהיה משה רבינו בהר. כדאמר בפרק האשה שנתארמלה [כתובות כב, א], בעי מניה שמואל מרב אמרה טמאה אני וחזרה ואמרה טהורה אני מהו א"ל אף בזו אם נתנה אמתלא לדבריה נאמנת תנא מניה ארבעין זמנין ודמיא ליה כמאן דמנחא ליה בכיסתיה⁵⁴. ורבות כהנה בתלמוד⁵⁵.

וכן קודם שילך לפני רבו, יעיין היטב עד ארבעים פעמים. כדאמר פ"ק דתענית [ה, א], דרבי שמעון בן לקיש הוה מסדר מתניתין ארבעין זמנין כנגד מ' יום שנתנה תורה לישראל בהם⁵⁴ ועייל קמיה דרבי יוחנן.

ואמר בהגדה⁵⁵, אמר רבי יוחנן אתון חמיין אנפי דנהירין משום

ח אלו שמנה בגדים שכהן גדול משמש בהם, כתנת מכנסים מצנפת ואבנט חשן ואפוד ומעיל וציץ. כדתנן בפרק בא לו [שם עא, ב]. ט י, טובל ומקדש י' פעמים, שחמש טבילות היה טובל ועל כל טבילה היה עושה שני קידושים, כדתנן פרק אמר להם הממונה [שם ל, א], חמש טבילות ועשרה קידושים טובל בו ביום. ואימתי היה כל זה, אחר שבעת ימי הפרישה, עובר בח' בגדים וטובל חמש טבילות ומיטהר בעשרה קידושים.

י"ב ביום כפורים. ביום כפורים כל זה נוהג:

לג

כ"ף

כב"ד פ"ה, כבי"ר פ"ה. כלומר אע"פ שאתה כבד פה בדברי תורה, שאין לך הבנה גדולה וסברה ברורה להוציא הלכה שלך מפיק ולישרה, אפילו הכי אל תמנע מללמוד, אלא תהיה מחובשי בית המדרש. שמתוך שאתה עוסק בתורה תדיר, אף על פי שעתה אתה כבד פה בדברי תורה, סופך שמחמת עסקך תזכה להבנה ולסברה ותהיה כביר פה וחזק להוציא הלכה שלך לאורה וליישר קבלתך. וזהו שאמר הכתוב [משלי ל, לב], אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה, דרריש [ברכות סג, ב], כל המתנבל על דברי תורה סוף שמתעלה בהם⁵⁶. ואמרו רבותינו [אבות ב, ה], לא הביישן למד.

ואמר בפרק המפלת [נדה כז, א], יתיב רב פפא אחוריה דרב ביבי קמיה דרב המנונא ויתיב וקאמר מאי טעמא דרבי שמעון, דאמר שיליא בבית טהור, קא סבר כל טומאה שנתערב בה ממין אחר בטילה. אמר להן רבי יהודה ורבי יוסי נמי היינו טעמייהו, דהא קא תני ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון⁵¹ מטהרין. אחיכו עליה מאי שנא. אמר רב פפא אפילו כל כי האי מילתא לימא אינש קמיה דרביה ולא נשתוק משום שנאמר אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה:

לד

כ"ך

כ"ף פשוטה, כף כפופה. בנותני צדקה קמיירי, שבסתר תהא כפך פשוטה לתת צדקה, כההיא דפ"ק דב"ב [ט, ב], דא"ר אלעזר גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשא רבינו דאילו במשה כתיב כי יגורתי מפני האף והחמה ובעושה צדקה כתיב מתן בסתר יכפה אף. ואמרינן התם לקמן [י, א], איזה היא צדקה שמצלת מן המיתה⁵² נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה. אבל בפרהסיא אין ליתן צדקה לאדם חשוב, מפני שמלבין פניו ברבים. כדאשכחן פרק מציאת האשה [כתובות סז, ב], גבי מר עוקבא, דהוה ליה ההוא עניא בשיבכותיה דהוה רגיל כל יומא דהוה שדי ליה ארבעה זוזי בצנינורא דדשא יומא חד אמר איזול ואחזי מאן עביד בי האי טיבותא ההוא יומא נגה ליה למר עוקבא בי מדרשא אתא דביתהו בהדיה כיון דחזויה דקא מצלי ליה לדשא נפק בתרייהו רהוט [וקום] [מקמיה עיילי] בההוא אתונא דהוה גריפא נורא הוה קא מיקליין כרעיה דמר עוקבא אמרה ליה דביתהו

53 רב חנא, לפנינו רב הונא. 54 לישראל בהם, כ"ה בדק"ס, ולפנינו ליתא.

51 ור' שמעון, תוקן עפי"כ כתי"א וזל. 52 מן המיתה, לפנינו מיתה משונה.

סז מתיבתא דמיא ל"ג בגמ' לפנינו, ומופיע כהאי לישנא לקמן שם ג, א. סח ברכות כח, א, פסחים עב, א, מגילה ז, ב. סט ויקרא רבה

סב לפנינו סופו להתנשא. סג עי' לקמן סי' מד. סד טוש"ע אר"ח מו, ג. סה תוס' שם ד"ה שואל. סו תוס' שם.